

บทที่ 2

สภาพชุมชนและลักษณะทั่วไปที่ทำการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีทางการผลิตที่มีต่อชาวนาไทย ในด้านสังคม เศรษฐกิจ ศาสนาและความเชื่อ ฯลฯ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากภาคสนาม แนวมนุษยวิทยา ผู้ศึกษาจึงจำเป็นต้องเสนอรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนดังต่อไปนี้

1. สภาพชุมชน

1.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

หมู่บ้านสันทรายขาว เป็นหมู่ที่ 12 ต. ป่าอ้อดอนชัย อ.เมือง จ. เชียงราย ในอดีตเป็นชุมชนที่ได้รับการก่อตั้งมาประมาณ 200 ปีมาแล้ว กลุ่มชนรุ่นแรก ๆ จะเป็นกลุ่มชนหลายเชื้อสายมารวมกันอยู่ในบริเวณปัจจุบัน เช่น กลุ่มไทยยอง ที่อพยพมาจากจังหวัดลำพูน และคนพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนาของจังหวัดเชียงราย ปัจจุบันการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ตั้งแต่ครั้งอดีตนั้น เกิดขึ้นจากการแสวงหาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และการเดินทางติดต่อไปมาระหว่างกัน เพื่อเหตุผลเฉพาะอย่าง เช่น การทำการค้า ฯลฯ กลุ่มชนไทยยอง ที่อาศัยร่วมกับกลุ่มชนพื้นเมืองในปัจจุบัน เป็นกลุ่มชนที่มีแหล่งกำเนิดอยู่ในอาณาเขตแคว้นสิบสองปันนาทางตอนใต้ของประเทศจีนโดยมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและภาษาพูดที่คล้ายกับชาวล้านนาดั้งเดิม

บุญยงค์ เกศเทศ (2536) ได้กล่าวว่า เมื่อได้พยายามรวบรวมกลุ่มชนเผ่าไต ซึ่งกลายเป็นคนพื้นเมืองของอาณาจักรล้านนาให้มาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่เป็นแคว้นล้านนานั้นมีไตหลวงไตยองและไตเขิน เป็นต้น ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ระหว่างกลุ่มขึ้นมาตามลำดับ และมีการอพยพโยกย้ายถิ่นเรื่อยมา ทั้งกลุ่มที่มีความมั่นคง เป็นปึกแผ่นดีแล้ว เช่น กลุ่มไทยใหญ่และไตเขิน และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยังไม่มีความมั่นคง เพียงพอ เช่น กลุ่มไตหย่า ไตทราย ไตแหว ไตแงน และไตแซม เป็นต้น

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่จากต้นฉบับใบลานอักษรไทยยวน ของคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ (2514) ได้อธิบายว่าในระหว่าง พ.ศ. 2101-2270 และระหว่าง พ.ศ. 2306-2317 พม่าได้ปกครองอาณาจักรลานนาไทย ประชากรในอาณาจักรนี้ถูกกวาดต้อนไปเป็นทาสเชลยในเมืองพม่า บางกลุ่มก็หลบหนีเข้าป่า เมื่อพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. 2323-2356) ได้รวบรวมอาณาจักรลานนาไทยเป็นปึกแผ่นพ้นจากการยึดครองของพม่าแล้ว ในปีพ.ศ. 2345 ได้ทรงยกกองทัพโจมตีเมืองสาต เมืองเชียงตุง เมืองเชียงรุ่ง ได้กวาดต้อนเชลยศึกชาติไทยใหญ่ ไทยลื้อ ไทยเขิน ไทยยอง มาไว้ที่เชียงใหม่และลำพูน

ชูลิทธิ ชูชาติ (2527) ได้กล่าวว่า ประชากรในหมู่บ้านภาคเหนือประกอบด้วยบุคคลหลายเชื้อชาติ บางหมู่บ้านก็สืบเชื้อสายจากละว้า บางหมู่บ้านก็สืบเชื้อสายจากไทยใหญ่ (เงี้ยว) ไทยเขิน ไทยยอง ไทลื้อ หมู่บ้านเหล่านี้เป็นหมู่บ้านของเชลยศึก ซึ่งถูกกวาดต้อนมาในสมัยพระเจ้ากาวิละ หลังจาก พ.ศ. 2398 เป็นต้นมาได้มีการติดต่อค้าขายกับพม่า ยูนาน และไทยภาคกลางมากขึ้นกว่าเดิม ก็ได้มีชนชาติพม่า ไทยและจีนอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในภาคเหนือมากขึ้น ชนชาติต่าง ๆ ดังกล่าวในปัจจุบัน ได้ผสมกลมกลืนกลายเป็น "คนเมือง" หรือคนไทยภาคเหนือจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2404 พระอภัย ซึ่งอยู่ที่วัดเพยไฮ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ได้รวบรวมกลุ่มชาวไทยยอง ซึ่งอาศัยอยู่ในแถบ จ.ลำพูน และจ.เชียงใหม่ อพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านสันทรายยาว ในสมัยอดีตนั้นหมู่บ้านสันทรายยาวเป็นป่ารก พระอภัยได้นำกลุ่มชนเหล่านี้หักล้างถางสร้างชุมชนขึ้นมา ซึ่งมีบ้านเรือนเพียง 10 กว่าหลังคาเรือนเท่านั้น ซึ่งเป็นยุคที่เรียกว่า "สร้างบ้านแปลงเมือง" จนกระทั่งขุนवाद (ยศในสมัยนั้น) ได้จัดตั้งหมู่บ้านขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีเขตการปกครองขึ้น

อยู่กับตำบลป่าอ้อดอนชัย เหตุที่ให้ตั้งชื่อหมู่บ้านสันทรายยาวเป็นเพราะว่าในอดีตนั้นพื้นที่แถบนี้ เป็นสันดอนสูง ๆ ต่ำ ๆ มีพื้นดินปนทราย ชาวนามักจะนำควายมาเลี้ยงเป็นประจำ ขุนवादจึงขนานนามหมู่บ้านว่า สันทรายยาว จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

กลุ่มชาวไทยยองในหมู่บ้านสันทรายยาวเป็นกลุ่มที่อพยพมาจากจังหวัดลำพูนเป็นส่วนใหญ่ และเป็นกลุ่มที่มีลักษณะที่แตกต่างไปจากกลุ่มชาวพื้นเมืองดั้งเดิมของจังหวัดเชียงราย ส่วนภาษาพูดจะมีความใกล้เคียงกับภาษาทางภาคเหนือ แต่จะพูดเร็วสำเนียงจะผิดกันไปในบางคำ เช่น "จะไปในเมือง" ชาวยองจะพูดว่า "แต่เมอเวง" เป็นต้น การแต่งกายนั้นชาวยองในหมู่บ้านที่มีอายุมาก ๆ ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของตนเอง ดังเห็นได้จากสตรีชาวยองที่มีอายุมาก ๆ มักจะนุ่งผ้าซิ่นที่ทอด้วยมือ และมักจะมวยผมเป็นวงกลมเล็ก ๆ ตรงกลางศีรษะทุกคน ปัจจุบันกลุ่มชาวยองในหมู่บ้านมีโดยประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ที่สูงอายุ นอกเหนือจากนั้นได้ผสมกลมกลืนกลายเป็นคนพื้นเมืองของภาคเหนือไปเกือบหมดเมื่อมีการอพยพตั้งรกรากอย่างถาวรแล้ว ชาวไทยยองกับชาวพื้นเมืองภาคเหนือจึงได้รวมกันมีการแต่งงานอยู่กันผสมผสานทางวัฒนธรรมต่อกัน จนกลายเป็นคนไทยภาคเหนือไปโดยปริยาย ส่วนชาวไทยยองที่แท้จริงนั้นมักจะเป็นผู้ที่สูงอายุที่แต่งงานกับชาวไทยยองด้วยกัน และยังคงรักษาระบอบประเพณีความเชื่อถือต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน

1.2 ลักษณะทั่ว ๆ ไปทางกายภาพ

บ้านสันทรายยาว เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมือง 12 กิโลเมตร การคมนาคมติดต่อกับภายนอกมีทางลาดยางจากตัวจังหวัด ไปตามถนนสายเชียงราย-หนองแก้วห้อง ซึ่งเป็นทางหลวงจังหวัด เมื่อถึงทางแยกเข้าหมู่บ้านจะมีป้ายบอกว่าวัดป่าอ้อดอนชัย เมื่อเข้าไปแล้วจะมีถนนลูกรังเข้าหมู่บ้านเป็นระยะทาง 3 กิโลเมตร ส่วนเส้นทางที่สามารถเข้าหมู่บ้านได้อีกเส้นทางหนึ่งจะเป็นถนนสาย อ.พาน-จ. เชียงราย ซึ่งเป็นทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ก่อนถึงตัวเมืองเชียงรายประมาณ 10 กิโลเมตร จะมีทางแยกเข้าสู่หมู่บ้าน

อาณาเขต	ทิศเหนือ	ติดต่อบ้านสันสลี	หมู่ที่ 5	ตำบลป่าอ้อดอนชัย
	ทิศใต้	ติดต่อบ้านสันกลาง	หมู่ที่ 13	ตำบลป่าอ้อดอนชัย
	ทิศตะวันออก	ติดต่อบ้านป่าไผ่	หมู่ที่ 4	ตำบลป่าอ้อดอนชัย
	ทิศตะวันตก	ติดต่อบ้านป่าอ้อ	หมู่ที่ 11	ตำบลป่าอ้อดอนชัย

พื้นที่ทั้งหมด 673 ไร่

ที่ทำการเกษตร 523 ไร่

ที่อยู่อาศัย 150 ไร่

สภาพการตั้งบ้านเรือน อยู่รวมกันเป็นแถวยาวสองข้างถนนที่ตัดผ่านกลางบ้าน ถัดจากบ้านจะเป็นทุ่งนา ด้านทิศเหนือและทิศใต้ พื้นที่หมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับทำนา ซึ่งมักจะอยู่ในเขตทิศตะวันออก ส่วนทิศตะวันตกของหมู่บ้านจะเป็นที่ลาดชัน เหมาะสำหรับปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ในหมู่บ้านจะแบ่งกลุ่มบ้านออกเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่มหลายเหมือง กลุ่มป่าจิว กลุ่มบ้านเหนือและกลุ่มบ้านใต้

1.3 พัฒนาการในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชนหมู่บ้านสันทรายยาว

ระยะแรก เป็นระยะตั้งแต่การอพยพย้ายถิ่นของผู้คนมาก่อตั้งบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้ จากที่ต่างๆ คือ ระยะที่เป็นบ้านเรือนที่ก่อตั้งตัวอย่างเป็นทางการและเห็นอย่างเด่นชัด จนถึงพ.ศ. 2465

ช่วงนี้ลักษณะบ้านเรือนมักจะสร้างด้วยวัสดุที่มีอยู่ตามท้องถิ่นเช่น ไม้ไผ่ ใบบองตึง (ใบบองตันตึง) แฝก หน้ำคา ฯลฯ ตัวเรือนของบ้านจะเป็นบ้านชั้นเดียวยกพื้นไม่สูง หลังคาจะมุงด้วยใบบองตึงหรือแฝก เสาบ้านจะทำจากเสาไม้ไผ่ที่มีลำต้นใหญ่แข็งแรง โดยที่ชาวบ้านจะนำไป แช่น้ำค้างคืนไว้หลาย ๆ คืน เพื่อให้ไม้ที่นำมาก่อสร้างเสาแห้งสนิท เมื่อนำมาตากแดด เพื่อป้องกันพวกปลวก แมลงแทะกินเนื้อไม้ ส่วนฝาบ้านจะทำจากไม้ไผ่ขัดสานกันสลับไปมา ซึ่งเรียกว่า "ฝาชัดตะ" ซึ่งจะมีความทนทานต่อลมและฝนที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน อาณาเขตของตัวเรือนบ้านจะ แบ่งได้เป็น

2 ส่วน คือ ส่วนแรกจะเป็นส่วนหนึ่งเล่นพักผ่อนอยู่ส่วนหน้า ซึ่งชาวบ้านจะใช้ส่วนนี้เป็นที่รับรองเพื่อนบ้านที่แวะมาเยี่ยมเยือน พบปะพูดคุยต่อกัน ส่วนที่สองคือ ที่ปรุงอาหารหรือครัว จะเป็นส่วนด้านหลังบ้านที่แบ่งเนื้อที่ใช้สอยไว้เฉพาะภายในครัว ประกอบไปด้วยเตาหงุด้มอาหาร, ถ่านหงุด้ม, ฟืน, หม้อ, ไห, วิ (พัดสำหรับเตาหงุด้มให้ไฟลุก) ซึ่งจะทำด้วยใบลานภาชนะต่าง ๆ เพื่อการประกอบอาหาร เช่น หม้อดินเผา จานชาม ฯลฯ

ระยะที่ 2 เป็นระยะที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยภายในชุมชนให้มั่นคงแข็งแรงมากขึ้นกว่าเดิม เป็นระยะที่ชาวบ้านได้ค้นคิดปรับปรุงวิธีการต่าง ๆ ในการสร้างบ้านจนประสบความสำเร็จซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ปี 2465 ถึงปี พ.ศ. 2500

ชาวบ้านในหมู่บ้านสันทรายยาว เริ่มปรับปรุงบ้านเรือนให้มั่นคงแข็งแรงจากตัวเรือนที่เคยทำจากไม้ไผ่สานสลัปไปมา (ขัดแตะ) เปลี่ยนมาเป็นไม้แปรรูป ซึ่งชาวบ้านจะไปตัดในป่าซึ่งไกลจากหมู่บ้านเป็นท่อน ๆ แล้วชักลากด้วยช้าง นำมาเลื่อยด้วยเลื่อยขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านไปซื้อหาจากในตัวจังหวัดแล้วแปรรูปเป็นแผ่นฝาเรือน, พื้นทำจากกระดานไม้ การปลูกสร้างในระยะนี้ ตัวเรือนบ้านจะใหญ่กว้างขวางกว่าแต่เดิมอย่างมากอาจเป็นเพราะลักษณะของครอบครัวที่มีจำนวนสมาชิกมากขึ้นกว่าเดิม และเพื่อความสะดวกสบายในการพักผ่อนอาศัยที่กว้างใหญ่ และการพัฒนาความคิดจากประสบการณ์ของชาวบ้านเพื่อความมั่นคงแข็งแรง ด้านทานภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน การปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ที่แข็งแรง ทำให้เกิดลักษณะชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นถาวร ไม่ต้องโยกย้ายเร่ร่อนไปอาศัยอยู่ตามที่ต่าง ๆ เหมือนเช่นอดีตอีกต่อไป

การปลูกสร้างบ้านเรือนในระยะนี้ได้มีการพัฒนาจากแต่เดิมซึ่งหลังคามักจะทำด้วยใบตองตึงแฝกหรือหญ้าคา เปลี่ยนมาเป็นการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา เป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาด 5x8 นิ้ว ชาวบ้านจะเป็นผู้ปั้นกระเบื้องไว้ใช้เองในครัวเรือน ลักษณะของตัวเรือน จะมีลักษณะ 2 หลังติดกัน เป็นเรือนชั้นเดียวยกพื้นพอประมาณ เสาเรือนทำด้วยอิฐมอญก่อรูป มีการแบ่งส่วนใช้สอยของตัวเรือนเป็น 2 ส่วน โดยส่วน

แรกเป็นเรือนนอน ซึ่งจะมีเนื้อที่กว้างขวางสำหรับการพักผ่อนของสมาชิกครัวเรือน ส่วนที่ 2 เป็นเรือนครัว ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งเพราะภายในครัวเรือนจะประกอบไปด้วย เครื่องทำครัว เช่น หม้อ เครื่องจักรสาน เตาไฟ กะทะ จาน ชาม ฯลฯ ตลอดจนเป็นที่รับประทานอาหารไปในตัว การประกอบอาหารก็จะใช้ส่วนนี้เป็นหลัก นอกเหนือจากบริเวณภายในครัวเรือนที่กว้างขวางพอเพียงต่อการพักผ่อน หรือรับแขกที่แวะเวียนมาพูดคุยในกลุ่มเพื่อนบ้านด้วยตนเองของชุมชน

บริเวณครัวเรือนทุกครัวเรือนจะมีการสร้างยุงฉางไว้เก็บผลผลิตไว้บริโภค โดยมีต้องซื้อยุงฉางทำขึ้นจากไม้ก่อเป็นรูปสี่เหลี่ยมยกพื้นสูง ได้ยุงฉางจะเป็นที่เก็บเครื่องมือการทำนาต่าง ๆ เช่น แอก ง้อน (คันไถ) ฝือ (คราด) ฯลฯ รวมทั้งเป็นที่อยู่อาศัยผูกเลี้ยงควายภายใต้ยุงฉางด้วย ทุกวันชาวนาจะจุดไฟไล่ยุงให้ควายตลอดทั้งคืน จนกล่าวได้ว่าถ้ามีควายอยู่ใต้ยุงฉางก็จะเห็นควันไฟลอยตัวตลอดเวลา บริเวณที่จัดตั้งยุงฉางมักเป็นด้านข้างของครัวเรือนยุงฉางมักจะบรรจุข้าวประมาณ 3-5 เกวียน เพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือนที่มีสมาชิกไม่มากนัก ซึ่งจะตกประมาณ 5-7 คนต่อครัวเรือน

ระยะที่ 3 เป็นระยะที่ชาวบ้านสันทรายยาวเริ่มมีการปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยเทคนิควิธีการใหม่ ๆ ซึ่งจะอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2501-2510 จะมีการเปลี่ยนแปลงจากการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องมาเป็นมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ด ชาวบ้านจะนำไม้มาสับผ่าเป็นแผ่น ๆ เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส นำมาวางสลับมุงหลังคา ซึ่งจะเรียกว่า การมุงหลังคาด้วยแป้นเกล็ด การก่อสร้างบ้านเรือนในระยะนี้สิ่งที่เห็นเด่นชัดก็คือ ตัวเรือนจะทำด้วยไม้ทั้งหมด และจะทาน้ำมันยางสีดำเคลือบไม้ เพื่อป้องกันปลวกแมลงต่าง ๆ การจัดครัวเรือนจะแบ่งเป็น 2 ส่วน เช่นกัน คือ ในส่วนแรกจะเป็นเรือนนอนที่อยู่แยกเฉพาะต่างหาก ส่วนที่ 2 จะเป็นส่วนตัวครัวที่มักจะอยู่ส่วนด้านหลัง ครัวเรือนจะยกพื้นสูง

บริเวณครัวเรือนจะประกอบไปด้วย ยุงฉาง 1 แห่งเพื่อเก็บข้าวไว้บริโภค มีการปลูกต้นไม้ยืนต้นไว้แทบทุกครัวเรือน เช่น ลำไย ขนุน กัลยาลิ้นจี่ หมาก มะพร้าว

มะละกอ ฯลฯ ซึ่งเป็นพืชที่ชาวบ้านสามารถนำมาบริโภคได้ในแต่ละปี

ระยะที่ 4 เป็นระยะที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนกระทั่งถึงปัจจุบันการก่อสร้างบ้านเรือนในระยะนี้ชาวบ้านส่วนมากจะนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยไม้และปูนผสมกัน โดยโครงสร้างหลังคาจะเป็นกระเบื้องลอน หรือสังกะสี (สำหรับผู้มีฐานะไม่ร่ำรวยนัก) ตัวเรือนเป็นเรือนชั้นเดียวยกพื้นใต้ถุนสูง พื้นห้องมักใช้ไม้กระดานรวมทั้งฝาบ้านด้วย เสาเรือนทำด้วยคอนกรีตสำเร็จรูป มีชานยื่นออกมาหน้าบ้าน ตัวเรือนชั้นบนแบ่งสัดส่วนแยกเป็นห้องนอน ห้องนั่งเล่น รวมทั้งส่วนทำครัวจะแยกออกไปสู่ด้านหลังของเรือน ใต้ถุนจะสูงโปร่งสำหรับเป็นที่นั่งเล่นพักผ่อนและเป็นที่เก็บสิ่งของต่าง ๆ เช่น มอเตอร์ไซด์ รถไถเดินตาม ซึ่งเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เข้ามามีบทบาทต่อชุมชนชนบท

1.4 การคมนาคมและการติดต่อสื่อสาร

ในอดีตการคมนาคมภายในกลุ่มจะเป็นเพียงทางเท้าที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ การติดต่อระหว่างหมู่บ้านชนบทถึงเมืองมักจะใช้ทางเท้า หรือทางวัวต่าง และวัวต่างเป็นพาหนะที่สำคัญในการเดินทางลำเลียงสินค้าก่อนการพัฒนามาสู่ถนน ทางวัวต่างมักเป็นหลุมเป็นบ่อขรุขระยากลำบากต่อการติดต่อระหว่างกันแต่ชาวบ้านสามารถให้เส้นทางด้วยความเคยชิน จนกระทั่งเมื่อ ปี พ.ศ. 2518 จึงได้เริ่มมีเส้นทางเชื่อมต่อจากตัวจังหวัดเข้าสู่หมู่บ้านเป็นถนนที่มีลักษณะอัดบดด้วยดินและหินกรวดจากโครงการเงินผันสู่ชนบท สมัยนายกรัฐมนตรีนม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ทำให้ชาวบ้านสามารถใช้เส้นทางคมนาคมติดต่อสื่อสารระหว่างกันได้ง่ายขึ้น การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านเข้าสู่ตัวจังหวัดนั้นจะมีรถสองแถวรับจ้างประจำทางวิ่งอยู่บนถนนใหญ่ นอกเขตหมู่บ้านออกไป ดังนั้นชาวบ้านที่ไม่มียานพาหนะจึงจำเป็นต้องเดินออกจากหมู่บ้านตามถนนไปขึ้นรถประจำทางบนถนนใหญ่เพื่อเดินทางเข้าสู่ตัวจังหวัด ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 กิโลเมตร เส้นทางที่ประจำ ได้แก่ ถนนสาย พะเยา-เชียงใหม่ ซึ่งเป็นเส้นทางเดียวที่มีรถประจำทางวิ่ง ผ่านตั้งแต่เวลา 7.00 น. - 18.00 น.

นอกจากชาวบ้านจะใช้บริการรถโดยสารประจำทางแล้ว ชาวบ้านก็นิยมใช้รถจักรยานยนต์ และรถปิคอัพในการเดินทางติดต่อ ค้าขาย หรือทำกิจกรรมส่วนตัวที่จังหวัด โดยใช้เวลาเดินทางประมาณ 20 นาที

ส่วนการสื่อสารนั้น หมู่บ้านนี้เริ่มมีการใช้ไฟฟ้า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ปัจจุบันมีครัวเรือนที่มีไฟฟ้าใช้ทั้งสิ้น 107 ครัวเรือน อาจจะกล่าวได้ว่าทุกหลังคาเรือนมีไฟฟ้าใช้กันทั้งหมด มีวิทยุทั้งหมด 102 ครัวเรือน มีโทรทัศน์ประมาณ 99 ครัวเรือน มีหอกระจายข่าว 1 แห่ง มีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านป่าอ้อ ซึ่งชาวบ้านที่ใกล้เคียงสามารถใช้บริการร่วมกันได้ มีศาลากลางหมู่บ้าน ซึ่งให้เป็นที่ประชุมชาวบ้าน ส่วนประกอบพิธีกรรมนั้นมักจะใช้วัดป่าอ้อดอนชัย เป็นสถานที่หลัก ประชาชนชาวบ้านสันทรายยาวมักได้รับความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลต่างๆ จากกรรมการสภาตำบล เกษตรตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของทางราชการ ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังได้รับข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์รายวัน

1.5 การอนามัยและสาธารณสุข

การอนามัยและสาธารณสุขของหมู่บ้านสันทรายยาวในอดีต มักจะผูกพันกับสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเวทย์มนต์ต่าง ๆ ด้วยเหตุเพราะความเจริญยังไม่เข้ามาสู่ชุมชน ชาวบ้านมักนั่งหมอยากลางบ้าน ซึ่งเป็นทั้งหมอสมนไพร และหมอที่รักษาโรคภัยต่างๆ ด้วยเวทย์มนต์คาถา โดยจะเป็นผู้ทำพิธีต่าง ๆ บัดเป่ารักษาผู้ป่วยด้วยความเชื่อว่า เกิดจากอำนาจที่มองไม่เห็นดลบันดาลให้เป็นไปในลักษณะต่าง ๆ หมอยากลางบ้านที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นหมอยาที่บุกเบิกในรุ่นแรก ๆ ปัจจุบันยังคงได้รับความยอมรับนับถือจากชาวบ้านอย่างดี คือ ลุงหนานตา อายุ 67 ปี เป็นผู้ที่มิบุคคลิกภาพใจเย็น สุขภาพอ่อนโยนและเป็นผู้ที่มีคาถาอาคม ในการรักษาโรคภัยต่าง ๆ จนชาวบ้านให้การยอมรับนับถือ และยังสามารถรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยยาสมุนไพรมาอย่างช้านาน

ส่วนโรคที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านในอดีตนั้นมักจะเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร เพราะการอนามัยสาธารณสุขยังไม่เจริญเท่าที่ควร ชาวบ้านมักจะรับประทานอาหารสุก ๆ ดิบ ๆ และดื่มน้ำไม่สะอาด ส่วนใหญ่จะเป็นน้ำจากบ่อน้ำบาดาลซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ขุดเอง นอกจากนี้ยังเกิดโรคระบาดร้ายแรง เช่น ไข้ทรพิษ ซึ่งทำให้ประชากรในหมู่บ้านเจ็บป่วยล้มตายไปหลายคน จนกระทั่งปี.ศ.2507 ได้มีการจัดตั้งสถานีอนามัยประจำตำบลขึ้นอย่างถาวร ชาวบ้านที่เคยรักษาหมีอาสาสมัครได้เปลี่ยนมารับการรักษาและรับบริการจากสถานีอนามัยประจำตำบลมากขึ้น สถานีอนามัยแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขตบ้านสันทรายยาว เป็นอาคารที่สร้างจากตึกทิ้งหลัง มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำ 4 คน เป็นผู้ดูแลรักษาโรคโดยทั่ว ๆ ไป ถ้าหากชาวบ้านเจ็บป่วยมากถึงขั้นอาการรุนแรงหรือมีความจำเป็นต้องการดูแลรักษาการพยาบาลอย่างดี ชาวบ้านก็มักจะนิยมไปรับบริการที่โรงพยาบาลประจำจังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 12 กิโลเมตร อนึ่งนอกจากชาวบ้านจะสามารถใช้บริการจากสถานีอนามัยประจำตำบลแล้ว ภายในหมู่บ้านก็มีร้านขายของชำที่มียาต่าง ๆ เช่น ยาลดไข้ ยาแก้ปวด ยาแดง ยาธาตุ ฯลฯ ขายให้กับชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งหมด 4 ร้านด้วยกัน

ตารางที่ 1 จำนวนของแพทย์หรือบุคลากรทางสาธารณสุขต่างๆของหมู่บ้านสันทรายยาว

รายการ	จำนวน (คน)
1. แพทย์ตำบล	1
2. หมอเถื่อนหรือหมอชาวบ้าน	1
3. อนามัย พยาบาล และผดุงครรภ์	4
4. หมอผี หรือ หมอเทวดา	1
5. อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม)	2

หมายเหตุ : ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง

1.6 การศึกษา

ในอดีตนั้นสถาบันการศึกษาที่สำคัญของหมู่บ้านสันทรายยาว ได้แก่ วัดป่าอ้อ-ดอนชัย ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับให้การศึกษาแก่บุตรหลาน ในตำบลป่าอ้อดอนชัยเป็นแห่งแรกและดำเนินการสอนโดย หลวงพ่อไชยอุทิศ ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดที่เปรียบเสมือนเป็นครูสำหรับเด็ก ๆ ในหมู่บ้านที่ให้วิชาความรู้แก่ทุกคน ต่อมาการศึกษาได้พัฒนาขึ้นโดยมีโรงเรียนวัดป่าอ้อ เป็นโรงเรียนระดับประถมโรงเรียนแรก ที่ทำการเปิดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2492 โดยได้ย้ายจากวัดป่าอ้อดอนชัยมาตั้งอยู่ที่ ๗ ปัจจุบันการก่อสร้างโรงเรียนเกิดขึ้นจากราษฎรในหมู่บ้านต้องการให้มีโรงเรียนสำหรับบุตรหลานของตนเอง จึงได้ร่วมมือบริจาคเงินจำนวน 1,400 บาท เพื่อซื้อที่ดินในการก่อสร้างโรงเรียนทั้งหมด 2 ไร่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2497 ทางโรงเรียนได้สร้างอาคารแบบ ป.1 จากไม้จำนวน 4 ห้องเรียน ราษฎรในหมู่บ้านได้ร่วมบริจาคเงินสมทบสร้างโรงเรียน เป็นจำนวน 205,000 บาท กระทรวงศึกษาธิการได้สมทบเงินอีก 10,000 บาท ในการก่อสร้างในปีพ.ศ. 2505-2513 ได้ขยายพื้นที่ของโรงเรียนออกไปเป็นจำนวน 5 ไร่ 3 งาน จากเงินบริจาคของราษฎรในหมู่บ้านจำนวน 6,500 บาท และในปีพ.ศ. 2513 กรมการศึกษาได้บริจาคเงินในการสร้างอาคารเรียนทำจากไม้เพิ่มขึ้นอีก 3 ห้องเรียน รวมเงิน 465,000 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 - 2516 พระครูบุญศรี จาระวงโส ได้อุปการะเงินซื้อที่ดินออกไปทางทิศตะวันออกเนื้อที่ 3 ไร่ ราคา 14,000 บาท และเปิดสอนชั้นประถมปลาย เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2514 ในปี พ.ศ. 2517 ทางโรงเรียนได้รับเงินงบประมาณ 200,000 บาท จัดสร้างอาคารเรียนแบบ 017 ขนาด 4 ห้องเรียน และราษฎรได้สมทบบริจาคเงินอีก 30,000 บาท

ในปี พ.ศ. 2519 ทางโรงเรียนได้เงินงบประมาณจำนวน 260,000 บาท เพื่อสร้างอาคารแบบ ป.1. เป็นตึกขนาด 4 ห้องเรียน และบ่อประปาสำหรับโรงเรียน 1 แห่ง โดยนายสง่า ฤทธิประศาสน์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงรายและอธิบดีกรม

การปกครองเป็นผู้จัดสรรเงินงบประมาณมาให้จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย เป็นเงินจำนวน 20,000 บาท ต่อมาในปี พ.ศ. 2521 ได้เงินงบประมาณต่อเติม อาคาร 017 ชั้นล่าง เป็นจำนวนเงิน 60,000 บาท ในปี พ.ศ. 2522 ราษฎรได้บริจาคเงินสร้างศาลาไทย 1 หลัง พร้อมเสาชิง เป็นเงิน 15,000 บาท ในปี พ.ศ. 2523 ได้รับเงินงบประมาณสร้างโรงฝึกงานเป็นจำนวนเงิน 110,000 บาท

ปัจจุบันโรงเรียนวัดป่าอ้อมมีครูจำนวนทั้งสิ้น 9 คน ครูใหญ่มีชื่อว่า นายสินธพ เทพพิตุนงค์ ผู้ช่วยครูใหญ่ชื่อ นายบัญญัติ ปันอินทร์ โรงเรียนมีลักษณะเป็นโรงเรียน ประถมศึกษา ตั้งแต่ชั้น ป.1-ป.6 อาคารเรียนสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง จำนวนนักเรียน รวมทั้งสิ้น 145 คน แบ่งเป็นชาย 73 คน หญิง 70 คน โรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ในเขต บ้านป่าอ้อม ซึ่งอยู่ติดกับบ้านสันทรายยาว และอยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 12 กิโลเมตร

ในอดีต ระดับการศึกษาของบุตรหลานในหมู่บ้านสันทรายยาวส่วนใหญ่แล้วมักจะ มีระดับการศึกษาที่ต่ำ ชาวบ้านไม่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนต่อในเมืองนอกจากผู้ที่มีฐานะรายได้ที่ดีพอ เพราะว่าถือเป็นการสิ้นเปลืองด้วยฐานะทางเศรษฐกิจมิได้เอื้ออำนวย บุตรหลานส่วนมากมักจะเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 (ป.4) แล้วมิได้เรียน ต่อ แต่ยังคงอยู่ช่วยเหลือแรงงานในครอบครัวเป็นราย ๆ ไป นอกนั้นก็มักจะเป็นลูกจ้าง ในโรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งขึ้นรอบ ๆ หมู่บ้าน ปัจจุบันค่านิยมของชาวบ้านในเรื่องที่ เกี่ยวกับการศึกษาของบุตรหลานได้เปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าสามารถทำให้เกิดการเลื่อนชั้นทางสังคมในหมู่บ้านได้มากขึ้น เป็นต้นว่า เมื่อบุตรหลานของตนสำเร็จการศึกษาถึงขั้นปริญญาตรีและได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการ เมื่อกลับมาในหมู่บ้านก็ได้รับการนับถือยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีเกียรติต่าง ๆ ดังนั้นชาวบ้าน จึงนิยมส่งบุตรหลานของตนให้เล่าเรียนสูง ๆ แม้จะต้องสิ้นเปลืองเงินทองเท่าไรก็ตาม